

FOTOGRĀFIJA VĒSTURES NARATĪVĀ: VIESĪTES PILSĒTAS PIEMĒRS 20. GS. 50. GADOS

MADARA PAKALNĪTE

Bc. hist., RTU Liepājas Humanitāro un mākslas zinātņu centra zinātniskā asistente (p. i.)

E-pasts: madara.pakalnite@inbox.lv

ANOTĀCIJA

Pētījumā dokumentētas Viesītes senioru mutvārdu vēstures liecības korelācijā ar Viesītē uzņemtām 20. gs. 50. gadu fotogrāfijām. Pētījuma mērķis ir apzināt konkrētas pilsētas fotogrāfiju potenciālu vēstures naratīva veidošanā, balstoties uz vietējo iedzīvotāju atmiņām un vēstures faktiem. Ja arī attēlotam notikumam teicējs nav aculiecinieks, fotogrāfija veido asociācijas un atklāj iepriekš nedokumentētus vēstures faktus.

Atslēgvārdi: Viesīte, fotogrāfija, mutvārdu vēsture, Sēlijas šaursliežu dzelzceļš, Staļins.

IEVADS

Fotogrāfija ir spēcīgs vizuāls uzskates materiāls, kuru var izmantot vēstures naratīva veidošanā un kultūras mantojuma popularizēšanā. Atmiņu institūcijās ir ļoti daudz vēsturisku fotogrāfiju, bet bez attiecīga konteksta nav iespējams spriest par tajā ietvertā vēstījuma atbilstību vēsturiskajam notikumam. Par fotogrāfijā iemūžināto notikumu eventuāli iespējams iegūt liecinieku atmiņas, kas papildina informāciju un var sniegt atbildes uz jautājumiem par iespējamo fotogrāfijas izveides mērķi, ideoloģisko, politisko, kultūras kontekstu, manipulatīvajiem aspektiem u. c. Tāpēc ir nozīmīgi pētīt fotogrāfijas potenciālu vēstures naratīva veidošanā, jo īpaši korelācijā ar atmiņu stāstījumiem. Mutvārdu vēsture daudzviet ir neaizstājama, un viens no tādiem virzieniem ir pagasta vai nelielas kopienas vēstures pētījumi (Zirnīte et al. 2014, 15). Pētot Latvijas 20. gs. vēsturi, fotogrāfijas var būt lielisks palīgs, tām ir arī dokumentāla nozīme. Tomēr okupācijas laikā

veidotās fotogrāfijas ir jāuzlūko īpaši uzmanīgi, jo pēc Otrā pasaules kara tās ieguva lielu ideoloģisku nozīmi.

Fotogrāfs ir iemūžinātā notikuma pirmais aculiecinieks. Kā fotogrāfija var kļūt par vēstures notikuma liecinieci, kā to izmantot vēstures stāstījumā? Vēstures naratīva veidošanas metodes mainās, kas arī rosina pētniekus pievērst uzmanību fotogrāfiju izmantošanai historiogrāfijā (Tucker 2009, 1). Fotogrāfija ir un nav valoda (Mitchell 1995, 281). Attiecības starp fotogrāfiju un valodu ir cīņa par realitātes attēlojumu (Mitchell 1995, 282). Ja arī fotogrāfijai nav nekāda paraksta, tā tik un tā iesaista valodu caur atmiņām un asociācijām, kas nepārtraukti mainās (Mitchell 1995, 282). Valoda un reprezentācija mijiedarbojas (Mitchell 1995, 283). Liela loma ir vērtībām, kuras tiek reprezentētas fotogrāfijas tapšanas laikā un brīdī, kad mēs uz tām skatāmies. Izvēloties mērķi, kādam mēs lietosim fotogrāfiju, iezīmējas arī tās pētnieciskie apvāršņi. Fotogrāfijas analīzei nepieciešams ievērot arī estētisku un ētisku pieeju.

Viesīte ir viena no Latvijas mazpilsētām. Pēc statistikas datiem, 2024. gadā to apdzīvoja pusotrs tūkstotis iedzīvotāju. Tā atrodas Sēlijas kultūrvēsturiskā novada vidienē un ir Jēkabpils novada administratīvajā teritorijā. Tās muzeja “Sēlija” krājumā ir ap 2000 fotogrāfiju, kas datējamās ar laiku no 19. gs. beigām līdz mūsdienām. Šobrīd muzejam ir divas nodaļas (“Paula Stradiņa skola” un “Mazā Bāniša parks”), bet 2010. gadā muzejam tika pievienots 1986. gadā atklātais “Mārtiņa Buclera fotogrāfiju kabinets” Lonē (Saukas pagastā), kurš kopš 2020. gada oktobra ir slēgts, bet visi tā krājumā esošie materiāli atrodas muzeja “Sēlija” krājuma glabātuvē. Nākotnē muzejā ir plānots veidot jaunas pastāvīgās un mainīgās fotogrāfiju izstādes, izmantojot dažāda laika posma fotogrāfijas. Šajā pētījumā muzeja krājumā esošais materiāls noder kā gadījuma izpētes objekts.

Fotogrāfiju atlasē izvēlēts noteikts laika posms – 20. gs. 50. gadi, kas ir agrākais periods, par kuru var iegūt atmiņu liecības, kā arī tāpēc, ka padomju okupācijas laiks Latvijas iedzīvotāju apziņā kā postkoloniālā sabiedrībā ir kontroversiāls. 20. gs. 50. gados māksla un literatūra tika masveidā pakļauta ideoloģijai, tādēļ tālaika fotogrāfijas var būt izteikti manipulativas, kaut ir ļoti daudz amatieru fotogrāfiju, kuras atspoguļo reālo situāciju. Pētījuma laikā tika izmantotas septiņas muzeja “Sēlija” krājumā esošas fotogrāfijas, kuras iepriekš nav publicētas. Publikācijas ierobežotā apjoma dēļ šajā rakstā tiks iekļauta tikai viena fotogrāfija kā pētījuma avots un vēl viena fotogrāfija kā papildavots pirmās fotogrāfijas izpētes gadījumam. Pētījuma mērķis ir apzināt konkrētas pilsētas fotogrāfiju potenciālu vēstures naratīva veidošanā, balstoties uz vietējo iedzīvotāju atmiņām un vēstures faktiem.

PĒTĪJUMA GAITA

Pētījuma laikā darba autore muzejā atlasīja fotogrāfijas, kas bija saistītas ar vietējo iedzīvotāju piedāvātiem teicējiem, kuri varētu atklāt jaunu informāciju par izvēlēto laika posmu. Šajā pētījumā visas teicējas ir sievietes. Tas nebija pētījumā apzināts uzdevums, bet gan apstākļu sakritība, jo, pirmkārt, vīriešu, kuri vēl ir dzīvi un atcerētos izvēlēto laika posmu, Viesītē ir ļoti maz, otrkārt, uzrunātie atteicās no intervijas sliktas veselības stāvokļa dēļ. Pētījuma rezultātus tas būtiski neietekmē, jo Latvijā 20. gs. 50. gados sievietes netika izolētas no sabiedriskās dzīves, tāpēc varēja būt liecinieces jebkuram notikumam, kas atspoguļots autores izvēlētajās fotogrāfijās. Tāpat arī teicēju atmiņas ir vērtīgas no atmiņu veidojošo asociāciju viedokļa. Intervētāja ir šī darba autore. Darbā tika intervētas piecas seniores. Kopējais interviju garums ir sešas stundas un 16 minūtes. Vienā gadījumā intervijā piedalījās divas seniores vienlaikus, pārējos gadījumos intervija notika starp intervētāju un teicēju divatā. Ziņojumā izmantoti tikai četru teicēju komentāri, jo vienas teicējas veselības stāvoklis neļāva fotogrāfijas aplūkot, bet ir iegūts viņas dzīvesstāsts, kam ir kontekstuāli papildinoša nozīme turpmākajos pētījumos. Kundzes intervijas brīdī bija vecumā no 83 līdz 92 gadiem. Visas teicējas ir dzimušas Viesītes apkārtnē un dzīvojušas vai strādājušas Viesītē, arī pašlaik ir šīs pilsētas iedzīvotājas. Iegūtās intervijas autore ir izmantojusi pētnieciskos nolūkos, un tās ir pieejamas turpmākiem pētījumiem. Lai arī teicējas ir rakstiski piekritušas savu personas datu publicēšanai, darba autore ir izvēlējusies tās pseidonimizēt.

Intervijas laikā vispirms tika iegūts dzīvesstāsts, bet pēc tam sekoja fotogrāfiju apskate ar teicējas komentāriem. Mutvārdu vēstures iegūšanai, uzglabāšanai un apstrādāšanai darba autore ievēroja LU Filozofijas un socioloģijas institūta Latvijas Mutvārdu vēstures pētnieku asociācijas “Dzīvesstāsts” sniegtās vadlīnijas, kuras pieejamas digitāli tiešsaistē (Zirnīte et al. 2014).

Vadlīnijās norādīts: “Dzīvesstāsta intervijas mērķis ir iegūt cilvēka paša stāstu” (Zirnīte et al. 2014, 18), bet “mutvārdu vēstures interviju veido pilnīgi vai daļēji strukturēta saruna par pētnieka izvēlētiem tematiem, priekšmetiem, stāstītāja pieredzēm un vērojumiem” (Zirnīte et al. 2014, 19). Dzīvesstāsta intervijas norisinājās, teicējām brīvi stāstot par savu dzīves pieredzi, tikai ar nelieliem intervētājas sarunu uzvedinošiem jautājumiem, bet mutvārdu vēstures intervijās stāstījuma saturu noteica redzamā fotogrāfija. Līdz ar to var nodalīt abus interviju veidus – dzīvesstāsta un mutvārdu intervija. Šajā pētījumā tās darbojas korelācijā.

Teicējas dzīvesstāstam fotogrāfiju aprakstā ir kontekstuāla nozīme, jo tas palīdz noteikt teicējas stāstījuma iespējamo ticamību. Pētījumam ir reģionāla nozīme, un tam ir starpdisciplinārs raksturs. Raksta tapšanā izmantotas vizuālās pētniecības, semiotikas, vēsturiskā un mutvārdu vēstures metode.

Pētījumu veido:

1. Muzeja krājumā esošās ziņas par fotogrāfiju.
2. Darba autores komentārs.
3. Citāti no intervijām, kur izcelta katra teicēja atsevišķi. Nodalīts tieši uz fotogrāfiju attiecināmais stāstījums no stāstījuma, kas saistīts ar asociācijām. Citātos treknrakstā norādīts autores komentārs vai jautājums intervijas laikā. Citāti ir transkripcijas materiāls no audio formātā iegūtām intervijām. Teksta labskanībai transkripcija vietām uzrādīta literārā atšifrējuma veidā, bet pamatā saglabātas teicējas valodas īpatnības. Tad seko darba autores komentāri par citātiem.
4. Autores komentārs un papildus iegūtā informācija par to, kas aplūkojams attēlā, un/vai par teicēju pausto notikumu un fotogrāfijas interpretēšanas iespējām vēstures naratīvā.

PĒTĪJUMA REZULTĀTI

Muzeja krājumā pieejamā informācija par fotogrāfiju (1. att.): “Uz sliedēm šaursliežu dzelzceļa lokomotīve ar pasažieru vagoniem. Priekšplānā pulcējušies dzelzceļnieki un pasažieri. Ar ziediem izrotāts Staļina portrets un lozungs krievu valodā. Kreisajā malā vīrs tur rokās karogu. Pirmajā rindā pa vidu vīrs ar bungām. Foto: Alfrēds Godiņš. Datēta ar 1950. gadiem. Oriģināls, izmērs 12 × 17,5 cm.” (SeM 2786)

1. attēls. Viesītes muzeja “Sēlija” krājums Nr. SeM 2786 (fotogrāfs A. Godiņš)

Figure 1. Collection of Viesīte Museum “Selonia” SeM 2786 (photography by A. Godiņš)

Alfrēds Godiņš (1924–2014) bija Viesītes šaursliežu dzelzceļa depo darbinieks, kurš brīvajā laikā nodarbojās ar mākslu (muzejs “Sēlija”, 27.05.2018). Pēc profesijas bija virpotājs, metinātājs, nodarbojās ar metālkalšanu, kokgriešanu, bija kamīnmeistars, izgatavoja mākslas priekšmetus no dzintara (muzejs “Sēlija”, Alfrēds Godiņš). Daļa no viņa izgatavotajiem koka un metāla darinājumiem vēl šodien ir aplūkojami atpūtas bāzē “Pērlīte” (Viesītes nov.), A. Žilinska (1905–1993) dzimtajās mājās “Lejas Arendzāni” (Saukas pag.), Viesītes Brīvības baznīcā un glabājas Viesītes muzejā “Sēlija” (muzejs “Sēlija”, Alfrēds Godiņš). Jaunībā nodarbojās ar svarcelšanu, bija Viesītes svarcelšanas sekcijas dibinātājs un treneris (muzejs “Sēlija”, Alfrēds Godiņš).

Teicējas Nr. 1 tieši attiecināmais uz fotogrāfiju:

“O, šitāda pielikta. Staļins. Bet tie vajag būt ļoti veci svētki. Krievu laikā, krievu laikā nebija.

Kādā ziņā krievu laikā nebija?

Tāda Staļina nebija, bildes netika rādītas. Nu, tas ir pie vilciena. Jā, bet es nevienu cilvēku pazīt nevaru (smejas), tikai Staļinu. Viņš nomira piecdesmitrešajā. Nu, piektais decembris bija Staļina konstitūcijas diena. Jā. To no skolas laikiem es atceros. Un varbūt, ka viņu godināja... Nu jā, bet tie ir piecdesmitie gadi un tā ir vecā lokomotīve, kura gāja Latvijas laikā. Jā, jā. Tā bija savādāka nekā tagad, kas vagonšķūni [domāts Viesītes muzejā], mazāka.

Kā var pateikt? Tu redzi atšķirību, ka viņa ir mazāka?

Īsāka.

Tātad šī lokomotīve ir no trīsdesmitajiem gadiem?

Jā, jā no tiem gadiem. Tad jau viņš [Staļins] ir pielikts. Ja jau viņš būtu miris, tad jau viņu vairs tā neliktu klāt. Es domāju, ka tie ir kaut kādi... vienīgi... tā ir kā ziema, vai ne?

Nu izskatās, ka mēteļi. Varbūt pavasaris?

Lakati galvā. Tas ir vai nu pavasaris. Nu, viņš martā mira. Staļins. Piektajā martā. [Izskatās] pēc svētkiem. Nu, konstitūcijas diena, varētu... Tas jau, ja viņu piemin, tā ir viņa godināšana. Vai tad nu bēres stāvēs mierīgi? Bet lentes nekur, nekā nav... Kādā stūrītī, vai kaut kur. Jā, Staļins mira piektajā decembrī [pārteicās, domāja 5. martu], manā braucienā.” (Pakalnīte, Teicēja Nr. 1, 22.10.2024.2.)

Tālāk teicēja atceras jau pirms brīža izstāstīto stāstu par savu braucienu Staļina nāves dienā (Pakalnīte, Teicēja Nr. 1, 22.10.2024.1), viņa izvēlas atkārtoti to nestāstīt, bet atgādina par to, jo teicējai tas ir svarīgi, tāpēc tas tālāk ir iekļauts kā asociācijas.

Šeit ir vērts atzīmēt, ka Teicējas Nr. 1 pirmā patstāvīgā darbavieta no 16 gadu vecuma bija Viesītes šaursliežu dzelzceļā, kur viņa strādāja par pasažieru vagonu pavadoni līdz pat Viesītes šaursliežu dzelzceļa likvidēšanai 1972. gadā (Pakalnīte, Teicēja Nr. 1, 22.10.2024.1.), kopā 20 gadus. Viņas komentārs par lokomotīvi, kura tika izmantota vēl pirms Latvijas okupācijas, ir visnotaļ ticams. Mūsdienās ir veikti vairāki nozīmīgi pētījumi, kuros var iepazīties ar šaursliežu dzelzceļa vēsturi Sēlijā (Neija 2022 un Neija 2024) un lokomotīvu daudzveidību dažādos Latvijas reģionos atšķirīgos periodos (Altbergs et al. 2017). Šie pētījumi apliecina teicējas izteikumu, ka lokomotīves bija atšķirīgas. Muzejā atrodas 1918. gadā Vācijā izgatavota M1 sērijas lokomotive, kura Viesītē darbojās līdz 1972. gadam. Ir zināmas, ka M1 lokomotīves bija ar atšķirīgu riteņpāru skaitu, kas ietekmēja to garumu, kā arī ir bijušas T1 sērijas lokomotīves (Altbergs et al. 2017, 167–170). Virtuāli aplūkojot lokomotīvi muzejā un salīdzinot to ar fotogrāfijā redzamo, darba autore varētu piekrist, ka pēc garuma lokomotīves atšķiras, bet fotogrāfija vizuāli var maldināt.

Teicējas Nr. 1 asociācijas:

“Staļins. Ar to Staļinu bija drausmīgi (smagnēji, izteikti), es atceros kā šodien, kā man bija ar to Staļinu. Es gandrīz darbu *čutne* pazaudēju. Viņš mira piektā martā piecdesmit trešā gadā. Es braucu uz Jēkabpili. Tagad izbraucam no Viesītes. Konduktors tagad saka, zini ko, šodien ir jāizdara braucot līdz Jēkabpilij tāda lieta, ka jāiet pa vagoniem un jābrīdina pasažieri, kad iebruksim Jēkabpili, lai nekāpj ārā no vagona neviens. Staļins ir miris. [...] Bet, ja mēs ieslēgsim tos vagonus, seši septiņi vagoni, es saku, bet kā tu vari ieslēgt? Labi, vienas durvis no iekšpuses [aizslēgsim], pārēj pāri [izej cauri vagonam], [otrā pusē] cilvēki.

Kāpēc vajadzēja aizslēgt vagonus?

Lai viņi neiet. Jābūt klusuma brīdim. Krustpili. Sākas ar to, mēs izejam cauri, sakām, mīlie pasažieri, kad iebruksim Jēkabpili, mazliet uzgaidiet, tāda un tāda lieta. Nu, viens otrs kā lauku cilvēki, viņi steidzas uz tirgu. Viņi pilnīgi steidzas, kaut ko pārdot, viņiem kas ir līdz. Jā, nu tā kā apsolīja. Mēs iebruca tagad Jēkabpili, priekšnieks sagaida mūs un visi kā skrēja, visas durvis vaļā, un tie cilvēki jūk, un tur aiz Jēkabpils stacijas prom, uz pilsētu iekšā, uz to tirgu. A mēs stāvam. Ne jā, ne nē. Bet, ko priekšniecība tagad teiks, ka mēs neizpildījām? Toreiz ar to Staļinu jau šausmīgi bija (satraukti, nopietni), tajā padomju laikā bija. Komjaunietes, komjaunietes, i pionieres biju (skumīgi). [...] Nu, mēs nevarējām noturēt [pasažierus]. Ejam uz atpūtas telpām līdz pēcpusdienai, kamēr brauksim atpakaļ. Ko tagad teiks

Viesītē? Klusi un mierīgi. Tas Jēkabpils priekšnieks [...] saka, ja viņi zvanīs, prasīs kā izdevās, kas te notika, es pateikšu – klusi un mierīgi. Pateiksim tā, ka pa mūsu pusei. [...] Tā arī nezināja (ar atvieglojumu). [...] Un Krustpili sāka pūst [lokomotīvu taures]! Kā pūta lielās lokomotīves pāri Daugavai, visu varēja dzirdēt. Un tad sāka pūst mūsu mazās lokomotīves. Sēras. Ai, kā spērās [domā, kā skanēja]. Pa priekšu taisni atceros, ka Daugavai pāri tā skaņa, pretī tā stacija Jēkabpils, bet ļoti labi varēja dzirdēt. Un tad arī sāka mūsu bānītis, nodeva savu to [tauri]. [...] A kas tad tiem lauku cilvēkiem tas Staļins? Viņiem..., viņiem, ka tik izpārdot savas mantas. Krējumus un tādas lietas. Vagoni pārpildīti bija. Trešdien un piektdien tirgoja, tirgus dienas. Ai, dieniņ! [...]” (Pakalnīte, Teicēja Nr. 1, 22.10.2024.1.)

Oficiāli Staļina nāves diena ir 1953. gada 5. marts (ceturtdiena), un 6. martā (piektdienā) publiski tika paziņots par viņa nāvi. Kā teicēja stāstīja, tirgus dienas Jēkabpilī bijušas trešdienas un piektdienas (Pakalnīte, Teicēja Nr. 1, 22.10.2024.1.), un piektdiena sakrīt ar 6. martu. Teicēja tālāk ļoti smalki atcerējās daudz sīku detaļu par braucienu (biļetes, cilvēku skaitu braucienā tirgus dienās, naudas izmēru, maršruta laiku u. c.), kas liek domāt par emocionāli nozīmīgu atgadījumu.

Teicējas Nr. 2 tieši attiecināmais uz fotogrāfiju:

“Es domāju, ka tā bilde ir vienkārši tā pielikta klāt. [...] Ar puķēm apkārt? Nu bet, kas tur no tiem dzelzceļniekiem ir pazīstams? Vienīgais [...] Guntis tas varētu būt. Ēvalds varbūt tas ir?” (Pakalnīte, Teicēja Nr. 2, Teicēja Nr. 3, 06.11.2024.2.)

Teicēja Nr. 2 vairākus gadus ir strādājusi par dzelzceļa pārtikas vagona pārdevēju Viesītes šaursliežu dzelzceļā, pēc tam par dzelzceļa veikala pārdevēju Viesītē (Pakalnīte, Teicēja Nr. 2, Teicēja Nr. 3, 06.11.2024.1.). Teicēja uzreiz identificē, ka fotogrāfijā ir dzelzceļnieki, jo atpazīst formas tērpus, kas teicējai ir pašsaprotami.

Teicējas Nr. 2 asociācijas:

“Man jaunākais brāļuks vienmēr teica: “Man ar Staļinu vienā dienā ir dzimšanas diena.” Bet kurā, es paša nezinu (smejas).” (Pakalnīte, Teicēja Nr. 2, Teicēja Nr. 3, 06.11.2024.2.)

Teicējas Nr. 3 tieši attiecināmais uz fotogrāfiju:

“Tie ir laikam dzelzceļnieki. Nu bānis ir, tad jau laikam. Var jau būt, ka tur ir kāds pazīstamais. Tad ir jāskatās. Gan jau kāda Staļina dzimšanas diena. Kad viņam bija dzimšanas diena?” (Pakalnīte, Teicēja Nr. 2, Teicēja Nr. 3, 06.11.2024.2.)

Teicējai Nr. 3 ir vairāk nekā 40 gadus gara darba pieredze Viesītē, no tiem 12 gadus strādājusi Viesītes “Rīgas modē” un 24 gadus Viesītes “Latvenergo” (Pakalnīte, Teicēja Nr. 2, Teicēja Nr. 3, 06.11.2024.1.). Ir sabiedriski aktīva, labi pazīst un atceras vietējos iedzīvotājus (Pakalnīte, Teicēja Nr. 2, Teicēja Nr. 3, 06.11.2024.1.).

Teicējas Nr. 3 asociācijas:

“Es gāju ceturtā, piektā klasē [tajā laikā].” (Pakalnīte, Teicēja Nr. 2, Teicēja Nr. 3, 06.11.2024.2.)

Teicējas Nr. 4 tieši attiecināmais uz fotogrāfiju:

“Neatceros.” (Pakalnīte, Teicēja Nr. 4, 30.10.2024.1.)

Teicējas Nr. 4 asociācijas:

“Kad bija pirmais maijs, tad, kad bija pirmais maijs, tad mūs visus dzina. Nu jāiet bija, gribi vai negribi, jāiet bija gājienā (nopūšas). Visi sveikt to 1. maiju. Parasti no darba vietas jāiet bija. Es vairāk piedalījos dziedāšanā. Vienmēr mums bija koris. Tad mēs dziedājām. Neretā pat bija dziesmu svētki. Tur mēs vienmēr braucām dziedāt. Ekskursijās vienmēr kaut kur braucām. Bet par tādu politisko līniju es neko nezinu, neko neatceros. Varbūt, ka es arī tur biju, bet atcerēties neko neatceros.” (Pakalnīte, Teicēja Nr. 4, 30.10.2024.1.)

Fotogrāfijas datējums ir 20. gs. piecdesmitie gadi. Ir redzami Staļina portreti un cilvēki padomju laika dzelzceļnieku formas tērpos, kur vīriešiem cepurēs pieres daļā ir redzams PSRS dzelzceļnieku tehniskais simbols – sakrustots āmurs un bīdatslēga/stellatslēga, kuru PSRS Latvijā izmantoja četrdesmitajos gados (Dzelzceļa muzejs, priekšmets). Salīdzināšanai ir pievienota fotogrāfija (2. att.), kurā redzami dzelzceļnieki formas tērpos 20. gs. 20.–30. gados, tātad pirms okupācijas. Šajā fotogrāfijā dzelzceļnieku cepures rotā 20. gs. 20.–30. gadu kokarde (metāla emblēma), kur attēlots Latvijas valsts ģerbonis ozollapu apvijā, bet virs tā – otra, mazāka emblēma – dzelzceļu spārnota ritenis (Pētersone). Pētāmā fotogrāfijā iedzīvotāju apģērbs atbilst laika posmam.

Teicējas atmiņās palikusi Staļina konstitūcijas diena. Šai dienai bija liela ideoloģiska nozīme, par to liecina tālaika preses avoti, piemēram, raksts laikrakstā “Padomju Karogs” (Padomju Karogs, 05.12.1950.). Tikai, ņemot vērā, ka 5. decembris Latvijā ir ziemas mēnesis, bet attēlā ir redzami rotājumi ar ziediem un augu lapām, iespējams, ka tas tomēr ir pavasara laiks. Uz viena no Staļina attēliem var salasīt vārdu “Da zdravstvujet” (kr. val. “lai dzīvo” vai “sveicināts”). Pasažieru vagonus rotā mazi karodziņi, krāsu nevar noteikt. Divi iedzīvotāji tur divus karogu mastus ar lieliem

2. attēls. Viesītes muzeja "Sēlija" krājums Nr. SeM 323 (fotogrāfs nav zināms)

Figure 2. Collection of Viesīte Museum "Selonia" SeM 323 (photographer unknown)

karogiem, bet karogus nevar identificēt. Staļina laikā 1. maija svētki bija obligāti – kā cīņa par darbaļaužu solidaritāti. Interesanti, ka teicēja, kura par fotogrāfiju nevarēja neko pastāstīt, iespējams, asociācijās netieši norādīja uz patieso notikuma laiku.

Aplūkojot fotogrāfiju un nepievēršot nozīmi Staļinam kā personai, staļinisma kultam, piecdesmito gadu Viesītes ekonomiskai un politiskai situācijai, attēls ir ērti manipulējams. Izmantojot šādu fotogrāfiju vēstures naratīva veidošanā, būtiski ir komentēt Staļina valdīšanas laiku, viņa kultu, ideoloģiskos mērķus okupētajās teritorijās un skaidrot, kādi svētki un ar kādu ideoloģisku nozīmi tika uzspiesti vietējiem iedzīvotājiem. To labi apliecina teicēju atmiņas. Attēls parāda PSRS ietekmi uz Latvijas dzelzceļnieku formas tērpu izmaiņām, jo var identificēt padomju simboliku. Viena no teicējām atpazīst lokomotīvi, kas tika izmantota vēl pirms Latvijas okupācijas. Tā pati teicēja, apskatot citu fotogrāfiju, norādījusi, ka cilvēkiem tajā laikā vienkārši esot patīcis fotografēties pie vilciena (Pakalnīte, Teicēja Nr. 1, 22.10.2024.2.).

SECINĀJUMI

Neviena no teicējām nespēja apliecināt, ka būtu notikuma aculieciniece, bet asociācijas veidojās neatkarīgi no tā. 1. attēlā ir vairāki pētāmā laika posma ideoloģijā balstīti simboli: Staļina portreti, karogs, dzelzceļnieki formas tērpos, iedzīvotāji, tai skaitā bērni, rotājumi, lozungi krievu valodā, bungas un vilciens uz dzelzceļa sliedēm. Teicējām, aplūkojot fotogrāfiju, asociācijas galvenokārt saistījās ar vilcienu, dzelzceļniekiem un Staļina portretu. Ar šo simbolu palīdzību teicējas atcerējas tāds publiskuss un kolektīvus pasākumus kā kora braucieni, 1. maija svētki, Staļina konstitūcijas diena, Staļina nāves diena. Atmiņu stāsti veidojās emocionāli, jo skāra katras teicējas personīgo pieredzi. Atmiņas atklāj tāds faktus, kuri nav iepriekš dokumentēti, kā arī faktus, kuri ir agrāk slēpti, piemēram, Teicējas Nr. 1 pieredzi darba braucienā, kad bija jāgodina Staļina piemiņa, bet sabiedrībai tas nerūpēja, kaut oficiāli to atzīt bija bīstami.

Starp atmiņām, fotogrāfiju un vēstures faktiem veidojas savstarpēja saikne, kur teicējas stāsts un asociācijas papildina ziņas par laikmetu. Dzīvesstāsti papildina kontekstu. Šo fotogrāfiju piemērs rāda, ka šajā gadījumā ir būtisks konteksts, kas slēpjas vēstures notikumos un fotogrāfijās ir noklusēts. Fotogrāfiju izraisītās emocijas iesaistās vēstures notikumu pārrakstīšanā, jo vizuāli uztvertā informācija ir tiešāka, it kā skaidrāka, nereti atmiņās noturīgāka. Šajā gadījumā vislielākie riski uztvert fotogrāfiju kā patiesību attēlojošu elementu ir tai paaudzei, kurai ar laika posmu un attēloto situāciju nav nekādu kopīgu atmiņu. Fotogrāfijas var izmantot, lai atsauktu atmiņās senus, arī noklusētus notikumus, kas papildina kontekstu par attēlu un laikmetu.

Pētījuma laikā konstatēju: ja pētījumā tiek iesaistīti vietējie iedzīvotāji, uz kuriem attiecas pētījums, tad interese par vēsturi un pētījuma rezultātu pieaug gan intervēto cilvēku vidū, gan viņu paziņu lokā.

PATEICĪBA

Autore izsaka pateicību Viesītes muzeja "Sēlija" kolektīvam par sniegto atbalstu un atļauju izmantot muzeja krājuma materiālus!

Pētījums tiek īstenots ar Latvijas Zinātnes padomes finansējumu, projekts "Latvijas 20.–21. gadsimta vēsture: sociālā morfoģenēze, mantojums un izaicinājumi", projekta Nr. VPP-IZM-Vēsture-2023/1-0003.

AVOTI

Teicēja Nr. 1, intervējusi Madara Pakalnīte Viesītē 22.10.2024.1. Madaras Pakalnītes privātais krājums.

Teicēja Nr. 1, intervējusi Madara Pakalnīte Viesītē 22.10.2024.2. Madaras Pakalnītes privātais krājums.

Teicēja Nr. 2, Teicēja Nr. 3, intervējusi Madara Pakalnīte Viesītē 06.11.2024.1. Madaras Pakalnītes privātais krājums.

Teicēja Nr. 2, Teicēja Nr. 3, intervējusi Madara Pakalnīte Viesītē 06.11.2024.2. Madaras Pakalnītes privātais krājums.

Teicēja Nr. 4, intervējusi Madara Pakalnīte Viesītē 06.11.2024.1. Madaras Pakalnītes privātais krājums.

Viesītes muzejs "Sēlija", krājuma apraksta kartīte Nr. SeM 323.

Viesītes muzejs "Sēlija", krājuma apraksta kartīte Nr. SeM 2786.

Viesītes muzejs "Sēlija", krājuma materiāli "Lietišķās mākslas meistars un gleznotājs Alfrēds Godiņš (18.03.1924.–26.02.2014.)".

Viesītes muzejs "Sēlija", krājums Nr. Sem 323.

Viesītes muzejs "Sēlija", krājums Nr. Sem 2786.

LITERATŪRA

5. XII. Staļina Konstitūcijas diena. *Padomju Karogs*, 05.12.1950. Pieejams: <https://dom.lndb.lv/data/obj/file/24678598.pdf> (skatīts 08.10.2024.)

Altbergs, T., Biedriņš, A., Punculs, D., Tukišs, A., 2017. *Lauku platuma dzelzceļi. Mazbānītis de facto*. Ventspils muzejs.

Dzelzceļa tehniskā zīme formas tērpam. *Dzelzceļa muzejs*. Pieejams: <https://www.railwaymuseum.lv/lv/collection-online/prieksmets-dzelzcela-tehniska-zime-formas-terpam> (skatīts 24.11.2024.)

Mēneša priekšmets Alfrēda Godiņa glezna (5, 2018). *Viesītes muzejs Sēlija*. 2018. gada 17. maijs. Pieejams: https://muzejsselija.lv/godina_glezna/ (skatīts 24.11.2024.)

Mitchell, W. J. T., 1995. *Picture Theory. Essays on Verbal and Visual Representation*. London: University of Chicago Press.

Neija, A. (sast.), 2022. *600 mm dzelzceļš Sēlijā I pasaules kara laikā – būvniecība, mērķi, ietekme*. Rīga: biedrība "Sēlijas kultūras projekti".

Neija, A. (sast.), 2024. *Militārie dzelzceļi Latvijā 1915–1920*. Rīga: biedrība "Sēlijas kultūras projekti".

Pētersone, I. Latvijas valsts dzelzceļu formastērpam 100! *Dzelzceļa muzejs*. Pieejams: <https://www.railwaymuseum.lv/lv/content/latvijas-valsts-dzelzcelu-formastērpam-100> (skatīts 12.02.2025.)

Tucker, J. (ed.), 2009. Entwined practices: Engagements with photography in historical inquiry. Tucker, J. in collaboration with Campt, T. *History and Theory*, 48 (4); *Photography and Historical Interpretation*. Wiley for Wesleyan University, 1– 8.

Zirnīte, M., Garda-Rozenberga, I. (red.), 2014. *Mutvārdu vēsture un dzīvesstāsti. Vadlīnijas intervētājiem un atmiņu rakstītājiem*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts.

PHOTOGRAPHY IN THE NARRATIVE OF HISTORY: EXAMPLE OF THE TOWN OF VIESĪTE IN THE 1950S

MADARA PAKALNĪTE

Bc. hist., research assistant, RTU Liepaja Centre for Humanities and Art

E-mail: madara.pakalnite@inbox.lv

ABSTRACT

The research involved documenting the oral history testimonies of senior citizens of Viesīte in correlation with photographs taken in Viesīte in the 1950s. The aim of the current report is to identify the potential of photographs of a specific city in creating a historical narrative, based on the memories of local residents and historical facts. Even if the narrator is not an eyewitness to the depicted event, the photograph creates associations and reveals previously undocumented historical facts.

Keywords: Viesīte, photography, oral history, Selonia narrow-gauge railway, Stalin.

SUMMARY

Photography is a powerful visual material that can be used in the creation of a historical narrative and the popularization of cultural heritage. In this paper, the collection of the Viesīte Museum “Selonia” serves as a case study. A specific time period was chosen for the selection of photographs – the 1950s, which is the earliest period for which memory evidence can be obtained. Similarly, the period of Soviet occupation in the consciousness of the inhabitants of Latvia, as in a postcolonial society, is controversial. The aim of the report is to identify the potential of photographs of a specific city in the creation of a historical narrative, based on the memories of local residents and historical facts. Through the symbols seen in the photograph, the narrator recalls public and collective events such as choir trips, May Day celebrations, Stalin’s Constitution Day, and Stalin’s death. Memories, photographs and historical facts form a mutual connection. The report was written using visual research, semiotics, historical and oral history methods.

This research is funded by the Latvian Council of Science, project “Navigating the Latvian History of the 20th–21st Century: Social Morphogenesis, Legacy and Challenges” (No. VPP-IZM-Vēsture-2023/1-0003).